

מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א

פוסק עדת תימן

הלכות שלום-בית

מתוך שלחן ערוך המקוצר חלק אבן-העזר סימן ר"ט, אשר
עודנו בכתובים

א העושה שלום בין איש לאשתו, וכן בין אדם לחבירו, ובין משפחה
למשפחה, וכדומה, זוכה שלא תבואהו פורענות^[א]. והוא מן הדברים
שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא^[ב].
ומצוה גדולה על מי שראוי והגון לכך, לעסוק בזה^[ג]. ובלבד שיהא
בעל הבנה גדולה וידיעה רבה בטבע אנשים ונשים, השונה מאד זה
מזה, לתווך ולפשר ביניהם, וליתן להם עצות נכונות, על פי דעת
תורתנו הקדושה. ודוקא תלמיד-חכם (או לכל הפחות שיתיעץ עם
תלמיד-חכם), הואיל וישנם דברים רבים התלויים בהלכה, או בדרכי
הצניעות. ולפעמים יש גם עניינים השייכים לרפואה^[ד]. וְלִקְמָן יתבארו

עיני יצחק – ציונים והערות

[א] עיין תורת כהנים פרשת קדושים על פסוק והרגת את האשה (ויקרא כ', ט"ז) ומדרש
הגדול שם דף תקע"ט, ורש"י שלהי פרשת יתרו, על פסוק (שמות כ', כ"ב) כי חרבך
וגו' ותחללה:

[ב] עיין פאה פרק א' שלהי משנה א', ובמילי דאבות שנציין לקמן הערה ד', ולעיל
בהלכות נישואין סימן ר"ו הערה צ"ב. ועיין עוד סדר היום בשחרית דשבת ד"ה
והבאת שלום, ושמירת הלשון בשער הזכירה פרק י"א, ומ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך
פרשת משפטים על פסוק כסף או כלים לשמור ד"ה שלום:

[ג] ובדרך-כלל עדיף שלא יהא מבני המשפחה. וכל שכן שלא האבות והאמהות, כי
מתוך קרבתם לבנם או לבתם, קשה להם לשפוט העניין במאזני צדק. או מתוך שצר
להם לראות בצער ובסבל של-קרובם, פועלים בפזיזות להפריד בין הדבקים. ועיין עוד
מ"ש בס"ד בעצה ותושיה ע' שלום-בית אות ג' שאם רואים ההורים אחרי החתונה סכסוך
בין הזוג, יאטמו אזניהם, כי כל ההתחלות קשות וכו':

[ד] כמ"ש בס"ד במילי דאבות פרק א' משנה י"ב פיסקת אוהב שלום דף כ"ד כ"ה כ"ו.
ונראה שהדבר נכלל במאמר שאומרים בסוף תפילת שחרית ואחרי פרק במה מדליקין,

בסייעתא דשמיא הדברים העיקריים והשרשיים, שהם יסודות שלום-
הבית ובניינו. הדברים המוטלים על הבעל, בסעיפים ב' ג' ד'. והדברים
המוטלים על האשה, בסעיפים ה' ו' ז':

עיני יצחק – ציונים והערות

ומקורו בברכות דף סד. תלמידי-חכמים מרבים שלום בעולם וכו', וכשם שבביתם עצמם
אין מריבה כדלקמן סוף סעיף ד'. וכן ראיתי בעיון יעקב שם שפירש כי על-ידי הלימוד,
עושים תלמידי-חכמים משפט ושלום בין איש לאשתו, בין אחיו ובין גרו וכו' יעו"ש.
ובמילי דאבות שם ציינתי שרבותינו בכל הדורות עסקו בשלום-בית, כגון הא דאיתא
בגמרא נדה דף סז: ובבראשית רבה פרשה כ' אות ז', ועדות החיד"א על עצמו במעגל
טוב דף קכ"ב, וכן כתב מהר"ס מנצורה בספר המחשבה על מאריה דאתרין מהרי"ץ
יעו"ש. ובעת זכיתי בעזה"ת ומצאתי מעין דוגמא לכך, בספר הזכרונות כת"י דף שכ"ג
מזמן בית-דינו של-מהרי"ץ, שנרשם בו תמצית דין ודברים מה שפישרו במריבה שבין
איש ואשתו. ולרוב חביבותו, ראיתי להעתיקו כאן מתורגם ללשון-הקודש בתוספת ביאורים.
וזה לשונו, קנה [דהיינו התחייב בקניין-סודר. יב"ן] שלמה ממשפחה פלונית, ואשתו
שמחה בת פלוני ממשפחה פלונית, שהם "מקארבין לאלכיר" [תרגומו מקורבים לטובה.
והכוונה שיעשו שלום ביניהם. יב"ן] ולא יחזור שלמה לאיוולתו [המקור בלשון ערבי
ספאחה, ואולי הכוונה שלא יחזור להשפילה ולהעליבה, או שלא יחזור לקלל אותה. ועיין
לעיל הלכות כתובות סימן ר"ח סעיף נ"ג. יב"ן] וכל-שכן הושטת-יד אל כתף-אשתו
[הכוונה שלא יכה אותה, שהוא אסור וכדלקמן סעיף ד'. יב"ן]. והיא, במצורף עם הקניין,
קיבלה עליה כל דבר-מה שלקחה בסתר מבעלה [כנראה הכוונה שתחזיר לו כל מה
שלקחה שלא בידעיתו, או תודיע לו על כך. ועיין ילקוט שמעוני פרשת יתרו רמז רע"ו,
ובזית רענן שם אות כ"ז. יב"ן]. ושאם תהיה בריאה, תחזור לתפור שלושה כובעים. ואין
לשלמה ליטול מחירן, אלא יהא לה עבור כסותה, ויוסיף לה עבור כסותה [כלומר שישלים
את החסר. ועיין סימן ס"ט סוף סעיף ד' בהגהת הרמ"א, ולא השמיטו השתילי זיתים,
ובדברינו לעיל הלכות כתובות סימן ר"ח הערה רנ"ה ד"ה אמנם. יב"ן]. יום שני כ"ו
כסלו, ב'ע"ז [לשטרות, ה'תקכ"ו ליצירה] עכ"ל. ובזמנינו ובפרט במקומות שהם רופפים
מתורה ומצוות, נתעצמו הסכסוכים ורבו הגירושים, ועוד הם הולכים ומתרבים בעזה"ר.
והסיבות העיקריות לכך לדעת המומחים, הן רעיון השוא של-שויון הזכויות לנשים (עיין
לעיל הלכות פריה ורביה סימן קצ"ח הערה כ' ד"ה ולולא) ובפרט חסרון הצניעות.
והראיה שבמקומות שהפריצות מרובה, מרובים שם יותר מקרי הגירושים. וכשליש וכרביע
מהם, נהרס ביתם ומשפחתם. לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריהם. ועיין עוד לעיל
הלכות שבעת ימי המשחה סימן ר"ז סוף סעיף מ"ב. וכבר כתוב בספר בעיות הזמן דף
קל"ט בשם חמיו הגרב"ד בעל ברכת שמואל, שאמר בזמנו (הוא נלב"ע בשנת ה'ת"ש)
כי כל אלה שיצאו מגדרי הצניעות, ודאי לא יחיו חיי שלום במשפחתם ויתרכו הגירושים
ביניהם, או שהיא תעזוב אותו, או הוא אותה ע"כ, וחכם עדיף מנביא:

ב האיש מצנה לכבד את אשתו יותר מגופו^[ה], ולאהוב אותה

עיני יצחק – ציונים והערות

[ה] לכאורה נראה לענ"ד דהיינו שדרך הנהגתו אתה, וצורת דיבורו, וכל כיוצא בהם, יהיו בכבוד גדול. ויותר מגופו, היינו למשל ליתן לה מנה יפה יותר מאשר לעצמו (ועיין לעיל חלק יורה-דעה הלכות כבוד כהן סימן קס"ג סעיף י"א) וכל כי האי גוונא. וכמו שמצינו גבי אלקנה, ולחנה יתן מנה אחת אפים (לפי דעת המפרשים דהיינו נבחרת ונכבדת) כי את חנה אהב (שמואל-א' א', ה'). כי האהבה מביאה לידי כבוד, כמו שמצינו במסכת כלה רבתי פרק ג' הוי אוהב את התורה ומכבדה. מאי אהבה, ומאי כבוד. אהבה, בלב. וכבוד, במעשים, ואף בדברים יעו"ש. ושוב מצאתי בשבט מוסר פרק ט"ז דף קכ"ז, הוי זהיר ליתן כפי אשתך ממבחר המאכל, כדי שתהיה כל דעתה עליך, ותגדל בניך בחיבה, ותדריכם לתורה למלא רצונך יעו"ש. ומהרש"א (ביבמות דף סב:) פירש כי מכבדה יותר מגופו, היינו להלבישה בגדים מכובדים יותר ממנו. [ועיין עוד בתוספות שם ד"ה חייב, דהמכבד את אשתו עליו הכתוב אומר וכו', ובפירוש רש"י על חולין דף פד: ומהרש"א שם. ובן-יהוידע חולין דף פד: ד"ה ועוד]. וכן כתבו עוד כמה רבוותא, עיין אוצר הפוסקים כרך י"ח דף קל"ט ק"מ ד"ה ובשדי. ושם הובא בשם מהרי"ל בדרשותיו אות א' שדרך העולם שבני זוג, אינם מזכירים שמותיהם כשקורין זה את זה, או זו את זה, ושמדבריו אלו נראה כי הוא סובר שהכוונה כאן כדרך שאר כבוד דעלמא, ר"ל דלא כמהרש"א דלעיל יעו"ש. והיינו שהעניין הוא כמו שהתלמיד אינו קורא לרב בשמו והבן לאביו [וכדלעיל חלק יורה-דעה סימן קס"ב סעיף ד' וסימן קס"ג סעיף ה'] אף כי שם הוא מדין מורא. ומכל מקום עדיין אין מתפרש מדוע בכך נחשב הדבר מכבדה "יותר מגופו". ולמהרש"א שפיר. ויש להוסיף כי גם בתימן ברוב המקומות, כך היה המנהג שאין קורין זל"ז בשמות. ובתשובה שעדיין לא נדפסה, הארכתי על זה בס"ד. ומדברי הר"א ערוסי הלוי בספר יורה חטאים שהבאתי לעיל בהלכות ריחוק מן העריות סימן ר"א הערה ע"ט ד"ה אך, לא תקרא את "בעלה" אלא ברמז יעו"ש, מדוייק לכאורה לפי סידור דבריו שבאחותו וכן שאר נשים שהזכיר שם לעיל, לא נמנעו מלקרותן בשמן. ועל-כל-פנים ידוע כי כך הוא המנהג. ושמע מינה כי זה לא משום צניעות בלבד, כמו שכתב ביורה חטאים שם, אלא בעיקר הוא דרך כבוד. שאם מטעם צניעות, כל שכן שצריכים היו לימנע מזה בשאר נשים. ועיין עוד לקמן הערה י"ח ד"ה וסיים:

והמכבד את אשתו שכרו שיתעשר, כדאיתא בבבא מציעא דף נט. אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעמרו. ולכאורה פשיטא כי יש לו שכר על כך גם בעולם הבא, ועיין מ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת כי תשא על פסוק העשיר לא ירבה מד"ה ובכלל: אבל יש להעיר כי אין לעשות אותה עיקר יותר ממנו, כדרך אותם אנשים ריקים בזמנינו שלמדו מתרבות הגויים להקדים נשותיהם לפנייהם בכניסתם לביתם ולכל מקום, וכן בהזכרת שמותיהם כגון ברשימות שבספר הטלפונים וכדומה. וכן בהזמנות לחתונה, כדלעיל בהלכות נישואין סימן ר"ו הערה פ"ו ד"ה וכהיום, ועיין עוד שם הערה רס"ח ד"ה ודוקא, והערה שצ"ט ד"ה והם. ובפרדס יוסף פרשת חיי שרה קרא לזה מנהג מכוער,

עיני יצחק – ציונים והערות

ולאשה העושה כן חצופה, הובאו דבריו בספר בנאות דשא שם דף ר"ז. ויפה כתב בספר המטעמים דף ד' ע"א טעם למנהג שבישראל כשהולכים או נכנסים לבית, האיש קודם לאשתו או לאשה אחרת, ואצל האומות בהיפך, משום שכן מצינו ביעקב שהיו הזכרים עיקר ואצל עשו היו הנשים עיקר. ועוד משום דאיתא בגמרא (ברכות דף סא.) אחורי ארי ולא אחורי אשה. ואיתא בגמרא (שם) מנוח עם הארץ היה שהלך אחרי אשתו ע"כ. וכוונתו למאי דכתיב גבי יעקב כשברח מלבן, ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים (בראשית ל"א, י"ז), מה שאין כן גבי עשו כשהלך להר שעיר כתיב, ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו וגו' (שם ל"ו, ו). וכן מבואר בפירוש רש"י שם, את בניו ואת נשיו, הקדים זכרים לנקיבות, ועשו הקדים נקיבות וכו' ומקורו בבראשית רבה פרשה פ"ב אות י"ג לב חכם לימינו (קהלת י', ב') זה יעקב דכתיב וישא את בניו ואת נשיו וכו'. ועיין עוד ר"א מזרחי ומתנות כהונה שם. [כמו-כן דייק הרמב"ם בפרק ו' מיום טוב הלכה י"ז, שבעת ימי הפסח וכו' חייב אדם להיות בהם שמח הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכו', אך הטור ושלחן ערוך באורח-חיים סימן תקכ"ט סעיף ב' שינו את הסדר, ועיין אלף למטה על מטה אפרים סימן תרכ"ה סוף אות ס"ה, ולקמן הערה ל"ב ד"ה ובתנא]. וכן יסודו בנוסח מי שברך לקהל, גדולים וקטנים הם ובניהם ונשיהם ותלמידיהם, כדאיתא בתכלאל עץ חיים חלק א' דף ק"מ ע"א, הרי שהקדימו את בניהם לפני נשיהם. ומה שבהכרות ראש חודש אין מזכירים את הנשים כלל, וכן בברכה לרבים, עיין מ"ש בס"ד במענה לשון סדר שמחת תורה דף ו' ד"ה ועל זקיניכם. והא דכתיב (בראשית י"ב, ה') ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט (ולהיפך בתורה, שם י"א, ל"א) עיין בזוהר הקדוש פרשת לך-לך דף ע"ט עמוד א' שאין לכופה לצאת מארץ לארץ, ועל פי זה י"ל שלכן הקדימה, שלולא כן לא יכל לצאת, מה שאין כן ביעקב שרחל ולאה בודאי היו רוצות לצאת. ועוד שלוט רשע ואין להסמיכו לאברהם, מה שאין כן בניו של-יעקב. ועוד שבכל אופן אברם מוקדם לשרי. ועיין עוד מ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת ואתחנן על פסוק האל הנאמן ד"ה ובגירסא:

ואין להקשות ממאי דכתיב גבי יעקב עצמו, כשעבר את מעבר יבוק, ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו ואת אחד עשר ילדיו וגו' (בראשית ל"ב, כ"ג), דשאני התם לפי שהיה לילה על כן הקדימן משום צניעות. ועל דרך זה יתורץ גם מה שמצינו גבי אברהם ויט אהלה (שם י"ב, ח') ודרשו על זה בבראשית רבה פרשה ט"ל אות ט"ו אהלה כתיב, מלמד שנטע אהל שרה תחילה ואחר כך נטע אהלו ע"כ, וכן מצאתי בלבוש האורה דמשום צניעותא דשרה עבד הכי, שלא תעמוד על פני השדה בלא אהל יעו"ש. ועיין עוד פירוש הר"י מוינא שם, והגהות הרד"ל על מדרש רבה. **אמנם** ביפה תואר ור"א מזרחי וגור אריה ושפתי חכמים פירשו שזה מטעם מה שאמרו חז"ל (יבמות דף סב:) שצריך לכבד אשתו יותר מגופו, וכן דעת מהר"ש מנצורה שהבאתי בטופס כתובות דף צ"ט ד"ה וביאור. ויש לחלק דהתם מפני שממתינה בחוץ לחנם עד שיטה את האהל, והוי נמי לה בכך בזיון קצת. מה שאין כן הכניסה לבית, שאינו אלא עניין חשיבות מי יכנס ראשון, וכשם שאין ראוי לרב ליתן לתלמיד ליכנס לפניו (ועיין

כגופו¹¹. ואם יש לו ממון, ירבה להיטיב לה כפי ממונו¹². ולא יטיל

עיני יצחק – ציונים והערות

דרך ארץ זוטא פרק ו'), הוא הדין הכא, יען כי הוא חשוב ממנה. ואם יקדימנה, יהא נדמה בעיניה כאילו היא חשובה יותר, והרי הוא צריך להיות בעיניה כמו שר או מלך כדלקמן סעיף ו', ועיין עוד הערה כ"ה ד"ה ולכן. ולעיל חלק אורח-חיים הלכות בציעת הפת סימן כ"ח סעיף י' שפורס תחילה לעצמו ואחר כך לאשתו וכו', ובהלכות קידוש סימן נ"ט הערה כ"ט ד"ה יש, סדר השתייה. ובחלק יורה-דעה הלכות ברית מילה סימן קנ"ט הערה מ"ג ד"ה לבת, למי מהם זכות קריאת שם לילדיהם. שוב ראיתי בספר אום אני חומה דף ס"ב שהעלה כן, שמנימוסי הגויים הוא להקדים את האשה בכניסה לבית וכיוצא בזה, ואין לנהוג כן. ורק לחדר-ייחוד נכנסת הכלה תחילה ואחר זה החתן כדמוכח מהזוהר הקדוש [ועיין עוד לעיל הלכות קידושין ונישואין סימן ר"ו סעיף ע"ד, ובמ"ש עוד בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת אמר על פסוק בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות ד"ה וטעמא, וד"ה ולפין]. וכן שהאשה תלך לימינו, הוא מנימוסי הגויים, וציין לכמה ספרים. ורק בזמן שהיא כלה תחת החופה, עומדת לימין החתן, כדלעיל בהלכות קידושין ונישואין סימן ר"ו הערה רס"ח ד"ה ודוקא. וכן הוא על פי שורש העניינים בנסתר, כדאיתא בנחלת יוסף פרק ח' דף ל"ו ע"א ד"ה כל, שנשמות הזכרים מצד ימין, והנקבות משמאל וכו' הגם שנשמות האנשים למעלה מהנשים, מכל-מקום כולם שווים לטובה לחיי העולם הבא יעו"ש, ובבבן איש חיל חלק א' דרוש א' לשבת זכור דף כ' ע"א ד"ה ובוה:

וכמובן שאין מכל זה שום סתירה, להלכה המבוארת בשלחן ערוך חושן משפט סימן ט"ו סוף סעיף ב' שצריך להקדים דין האשה לדין האיש. משום דהתם אינו מצד חשיבות, אלא כמבואר ברמב"ם פרק כ"א מסנהדרין הלכה ו' ומביאו בסמ"ע שם סק"ח, שזה מפני שבושת האשה מרובה להמתין יעו"ש [ומובן שאין המדובר שם באיש ואשתו, אלא בבעלי-דינים שונים]. וממילא מסתברא שיש להקדימה נמי כשהם באים אצל הרב לכל שאלה בהלכה וכיוצא בזה, וכמ"ש בס"ד לעיל חלק יורה-דעה הלכות כתמים סימן קנ"ה הערה ל"ח ד"ה וידוע. ועיין עוד הוריות דף יג. במשנה, האשה קודמת לאיש לכסות ולהוציא מבית השבי. מיהו אם בין הבאים לשאול יש תלמיד-חכם, הוא קודם אפילו לאשה, וזאת גם אם הוא לא בא אלא לבסוף, מטעם שלא יתבטל מלימודו, כיעויין בחשן משפט שם סעיף א' ונתיבות המשפט שם בחידושים סק"ו ושאר אחרונים:

[ו] ועיין עוד לעיל הלכות קידושין ונישואין סימן ר"ו סעיף ס"ז, והלכות כתובות סימן ר"ח סעיף נ"ג. ומקיים בזה גם מה שנאמר (ויקרא י"ט, י"ח) ואהבת לרעך כמוך, וכלשון הרמב"ם פרק ו' מדעות הלכה ג' מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל "כגופו" שנאמר ואהבת לרעך כמוך, ועיין עוד מ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת קדושים על פסוק לא תשנא את אחיך בלבבך ד"ה ולא עוד. ואיתא בפירוש רש"י סנהדרין דף יט: ד"ה שנעשה לה כאישה, שהיה מגדלה ומחבבה ע"כ. ועיין בזוהר הקדוש פרשת חיי שרה דף קל"ג ע"ג ד"ה ויביאה יצחק האהלה, ומכתב מאליהו חלק א' דף

עליה אימה יתירה^[ח]. ויהיה דיבורו עמה בנחת^[ט], ולא יהיה עָצֵב ולא רוגז^[י]. ולא יִבְעֵלָנָה בעל-כרחה, אלא לדעתה, ומתוך שיחה ושמחה^[יא]. וצריך להחניף לה^[יב], ולומר לה דברים נעימים לעורר את האהבה עד שתחפץ, וישבח אותה שאין כמותה בְּנִמְצָא וכדומה, כעין מה שנאמר^[יג] רבות בנות עשו חיל, וְאִתְּ עֵלִית עַל כֹּלָנָה^[יד]:

עיני יצחק – ציונים והערות

ט"ל, ומ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת חיי שרה על פסוק והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך. ולקמן הערה ל"ה ד"ה וקשה:

[ז] ועיין לעיל הלכות כתובות סימן ר"ח סעיפים ט"ז י"ח, והערה פ"ו שם בשם השת"ז. ולקמן הערה ט"ז:

[ח] שמרוב האימה, עלולה להיכשל באיסורים ולהכשילו, וגם לסכן את עצמה, כדפירש רש"י בגטין דף ו' ע"ב יעו"ב. ובנימוקי הרד"ה על הרמב"ם (אשר ממנו המקור, כמו שנציין לקמן הערה י') פירש בזה"ל, אמרו, מעשה באחד שהיה לו אימה יתירה על אשתו, והביא לה בשר שחוטה, וְאֶכְלָתוּ חֹלְדָה, והביאה לו בשר חזיר כדי שלא יכה אותה ע"כ:

[ט] ובפרט צריך ליזהר בזה בימי ראיתו, לפי שהיא אז קשת-רוח ונוטה לכעוס תקף ומיד וכמ"ש בס"ד בעצה ותושיה ע' שלום-בית אות ב':

[י] עיין רמב"ם פרק ט"ו מאישות הלכה י"ט. ולעיל חלק אורח-חיים הלכות דעות ומדות סימן מ"ח סעיפים ב' ד':

[יא] שם סוף הלכה י"ז. ועיין עוד לעיל הלכות כתובות סימן ר"ח הערה קנ"ג ד"ה ובבית, והלכות שמירת הברית סימן ר"ד הערה נ"ח ד"ה ומהרי"ץ, ובחלק אורח-חיים הלכות עונה וצניעות סימן נ"ג סעיף י"ד. ולהלן חלק חושן משפט הלכות גניבה סימן רכ"ב הערה מ"ח ד"ה בקיצור:

[יב] כדלעיל חלק יורה-דעה הלכות שמירת הלשון סימן קמ"א הערה י"ט ד"ה אבל. וכן הובא בראשית חכמה שער הקדושה פרק י"ב ד"ה מצאתי אות ל"א. ועיין עוד מ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך הפטרת שבועות על פסוק כעין החשמל ד"ה ונראה:

[יג] משלי ל"א, כ"ט:

[יד] זוהר הקדוש בראשית דף מ"ט ע"ב. [ועיין נדרים דף עז: וברמב"ם פרק י"ג מנדרים הלכה ג' שהנודרת ואמר לה בעלה יפה נדרת, או "אין כמותך", הנדר קיים]. וטעם שאין זה נחשב שקר, יש ללמוד מהא דכתבנו לעיל בהלכות נישואין סימן ר"ו סעיף ל"א לגבי כלה נאה וחסודה. ועיין עוד עירובין דף ק: שיש ללמוד דרך ארץ מתורנגול שמפייס ואחר כך בועל, ומ"ש בס"ד לעיל חלק אורח-חיים הלכות עונה וצניעות סימן נ"ג סעיף ט', ונפלאות מתורתך פרשת בראשית על פסוק ויברך אותם אלהים ד"ה ועוד. ובאיגרת

ג כמו-כן מוטל על הבעל להוכיח את אשתו בדרכי נועם, ולהדריכה בארחות הצניעות ובדקדוקי המצוות, ובכללן תפילות וברכות, איסור והיתר, וכדומה. ויאמר לה ממדרשי חז"ל ומספרי המוסר עניינים שנוגעים אליה, כי אז כשתשמע יחרד ליבה, ותיזהר ותחמיר בהם אפילו יותר ממנו. ולא ידקדק אִתָּה בעבור הוצאות הבית על כל פרוטה ופרוטה^[ט], ולא יִקְמֶץ יותר מדאי^[טו]:

עיני יצחק – ציונים והערות

החזון איש בענייני קדושה איתא, נקי יהיה לביתו שנה אחת וגו' (דברים כ"ד, ה') חובה. כיצד משמחה. טבע שלה להתענג על חֲנֻּה בעיניו, ואליו עיניה נשואות. עליו להשתדל להראות אהבה וקירוב בריבוי שיחה וריצוי. ומה שאמרו אל תרבה וכו' (אבות פרק א' משנה ה') באינו צריך לריצוי מדבר, ולא בשנה ראשונה שצריך להשתדלות התאחדות וכו' ע"כ. ועיין לעיל הלכות שבעת ימי המשתה סימן ר"ז סעיפים מ' מ"א, והערות שנ"ח ש"ס שם. ובספר לדעת בארץ דרכך (פרקי הדרכה לבעלי תשובה, ירושלם ה'תשנ"ו) דף רי"ט כתב לגבי ריבוי שיחה אחרי השנה הראשונה, זה שייך "אצלינו" כל הזמן, שרוב הנשים "שלנו" צריכות תמיד לריצוי ע"כ. ועיין עוד בפירוש המאירי על מסכת אבות שם, ובשו"ת משפטי עוזיאל חושן משפט סימן ו', ובמ"ש בס"ד במילי דאבות על מסכת אבות שם דף ט"ז ד"ה ובפרט. ובנפלאות מתורתך פרשת יתרו על פסוק ותגיד לבני ישראל ד"ה ובתחילת. **לגבי** אכילתם בצוותא על שלחן אחד, עיין לעיל הלכות כתובות סימן ר"ח הערה פ"ז ד"ה א. **והנפיון** הורה על-כל-פנים בזמנינו, שאשה צריכה לשמוע מבעלה לכל הפחות **חמש מחמאות** בכל יום, ואפילו חכמה גדולה ומוכשרת. ומי שקשה לו להאמין. ינסה, ויראה שינוי גדול לטובה. והרחבתי בס"ד בשערי יצחק שיעורי מוצאי שבתות-קודש וירא ה'תשע"ד ב'שכ"ה, צו דרשת שבת הגדול ה'תשע"ז ב'שכ"ח, וירא ה'תשע"ט ב'ש"ל:

[טו] עיין ראשית חכמה שער הקדושה פרק ט"ו אות כ"ח, ופלא יועץ ע' אהבת איש ואשה, ומחמדי שמים סוף פרשת כי תצא דף של"ו ד"ה אבן. וז"ל החיד"א בתחילת מורה באצבע, ביותר יהיה לו שלום עם אשתו, ויזהר לכבדה, ויכוין בכל פרט לכבוד השכינה. אך בפה מתוק ידריכנה לעבודת ה' ולצניעות ולדרך ארץ, וירחיקנה מלשון הרע ושאר סד"ר נשיים וסד"ר נזיקיין וכו' ע"כ. ועיין עוד לעיל הלכות כתובות סימן ר"ח הערה רפ"א ד"ה והשבתי. **וכתוב** עוד בראשית חכמה שער הענוה פרק ה' אות ל"ו, רוב הקטטות אשר יפלו בין איש לאשתו הוא בסיבת אבדת הממון וכו' ע"ש. ואיתא בעץ חיים למהרי"ץ חלק א' דף כ"א ע"א וז"ל, רז"ל דרשו (תהלים קמ"ז, י"ד) השם גבולך שלום. אימתי, בזמן שחלב חטים ישביעך. שאין מריבה בתוך ביתו של-אדם אלא על עסקי תבואה [עיין בבא מציעא דף נט.]. עכ"ל. ובשבט מוסר פרק ט"ז אות צ"ג סוף דף קכ"ו כתב, הוי זהיר שלא להראות עניות לבני ביתך. וכל דבר ששואלת אשתך, הוי

דף וצריך הבעל להיזהר מאד שלא לבייש את אשתו^[ט] ושלא לצערה אפילו בדברים, כי דְּמַעְתָּהּ מצויה^[י], כל-שכן שלא יִפְגֶּה שהוא איסור גדול [אף-על-פי שאינה שומעת בקולו, או מקניטתו^[ט]]. ואין זו דרך בני-ישראל להכות את נשותיהם, אלא תרבות גויים, ריקים ופוחזים. ואדם הרגיל להכות את אשתו, יש פֶּח ביד בית-דין לייסרו ולהחרימו ולהלקותו בכל מיני רידוי וכפייה. וראוי להחמיר בענשו יותר ממכה את חברו^[ט], הואיל ואת אשתו מחוייב הוא לכבד כמבואר

עיני יצחק – ציונים והערות

מבטיח לה לעשות, והקב"ה יזמין לך כי עיניה תלויות בך וכו' יעו"ש. ועיין פירוש רש"י על פסוק (משלי כ"א, כ"ו) וצדיק יתן ולא יחשוך. ובחולין דף פד: טוב איש חונן ומלוה (תהלים קי"ב, ה') וכו' ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו. ופירש רש"י שם יכבד אשתו יותר מלפי היכולת. ועיין שם במהרש"א ובבן יהודע:

[טז] פשוט. ועיין לעיל בתחילת סעיף ב', שאם יש לו ממון, ירבה להיטיב לה. ובהערה ט"ו ד"ה וכתוב. ולדעת נחלת שבעה, זהו פירוש האמור בכתובה מסוברין וזנין ומכסין ית נשיהון "בְּקָשׁוֹט", בשופי ולא בקמצנות, כמ"ש בס"ד בטופס כתובות שער שני דף ק"ו סוף אות ל"ג:

[יז] עיין מאירי בבא מציעא דף נ"ט ע"א. ואם חטא בכך וכיוצא בזה, יכול לתקן הדבר על-ידי שימהר להכניע את גאותו, ובלב נכנע ואמיתי יפייסנה ויבקש סליחה ממנה, כמ"ש בקונטרס שלום באהלך (בני-ברק ה'תשנ"ז) דף כ':

[יח] כדלהלן חלק חושן משפט הלכות הונאת דברים סימן רט"ז סוף סעיף ג'. וידוע לנו שכמה נשים בוכות על צערן ומר-גורלן, שלא בנוכחות בעליהן. ופ"י על זה בשלחן ערוך הגר"ז (חושן משפט סימן ב' סעיף ל"ב) ולעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, שאין ברכה מצויה ב[תוך] ביתו של-אדם אלא בשביל אשתו. וכך אמרו חכמים לבני דורם, פְּבְדוּ את נשותיכם כדי שתתעשרו ע"כ. ובלשון זה העתיק ממנו הקיצור שלחן ערוך סימן קמ"ה סעיף י'. והוא על פי הגמרא בבא מציעא דף נט. שם איתא שאמר רְבָא כך, לבני עירו מְחוּזָא. ועיין עוד לעיל הערה ה'. ולפי גירסת מדרש הגדול פרשת לך-לך דף רכ"ה על פסוק (בראשית י"ב, ט"ז) ולאברם היטיב בעבורה, היו בני מחוזא עשירים כבר אז, אלא שרבא הסביר כי הטעם לכך מפני שהם מכבדים את נשותיהם. ואמנם כך מתבאר מכמה דוכתי, כגון מהא דבבא קמא דף קיט. הני לבני מחוזא דבר מועט נינהו, ופירש רש"י עשירים הם יעו"ש. ולפי הגירסא שבגמרא בבא מציעא לפנינו כנזכר לעיל שדיבר על העתיד, נראה שקיבלו ועשו כדבריו ונתקיים בהם:

[יט] פשוט. ועיין לקמן הערה כ"א ד"ה ורשום:

[כ] ועיין עוד להלן חלק חושן משפט הלכות בית-דין סימן רי"א סעיף ג', והלכות נזקי

לעיל ריש סעיף ב' [כא]. ויש אומרים שהעושה כן, פסול

עיני יצחק – ציונים והערות

הגוף סימן רכ"ג סעיפים י"ד ט"ו. ונודע לי שמקור עניין זה מצוה מפורשת אצל הערכים בקורען, שנשים הממרות את פי בעליהן, תמנעו מהן התשמיש, והפן אותן. והרחבתי על זה בתשובה שעדיין לא נדפסה:

[כא] עיין תשובות הגאונים שערי צדק חלק ד' שער א' סימן י"ג, ואוה"ג למסכת כתובות דף ק"ד סימן ע"ר ודף קצ"א סימנים תע"ו תע"ז, ושו"ת מהר"ם בר ברוך דפוס פראג סימן פ"א, ורבינו יונה בשערי תשובה שער שלישי אות ע"ז [ובאיגרת התשובה אשר לו אות ס"ב, ונביאנו בס"ד לקמן בסמוך ד"ה ומכל], ובית יוסף סימן קט"ו וסימן קנ"ד בשם רבינו שמחה, ודרכי משה שם אותיות ט"ז י"ז, והגהת הרמ"א על השלחן ערוך שם סעיף ג' [והעלהו גם השתילי זיתים] ובאר הגולה ואחרונים, ושתילי זיתים שם ס"ק י"ב, ושבת מוסר פרק י"ז דף קל"א, ושו"ת חיים ושלום למהר"ח פאלאגי חלק ב' סימן ל"ו, ובספרו תוכחת חיים, ופלא יועץ ע' אהבת איש ואשה. ובספרים רבים דנו בעניינים אלו, ואציין מן הבא לידי, הרמב"ם ומפרשיו פרק כ"א מאישות הלכה י', ספר חסידים סימן תרס"ח וסימן תתרמ"ז, ושו"ת הרשב"א חלק ז' סימן תע"ז וסימן תצ"א, ובמיוחסות לרמב"ן סימן ק"ב, ותרומת הדשן סימן רי"ח, ושו"ת הרדב"ז חלק ד' סימן קנ"ד, ושלטי גבורים על המרדכי כתובות פרק נערה אות ט', ובבא קמא פרק כיצד הרגל אות א', וספר הברית חלק ב' מאמר י"ג אהבת ריעים פרק ט"ו, ושדי חמד אסיפת דינים מערכת הה"א סימן ה', וכף החיים סימן נ"ג ס"ק כ"ח, ושו"ת משפט צדק סימן נ"ט, ושו"ת נושא האפוד סימן ל"ב אות י"ח, ובספר ארך אפיים (ענייני תיקון מדת הכעס) סימן א' הערה י"ז, ואמרי יעקב (שטרן) חושן משפט סימן ט' סעיף ב' בביאורים ד"ה אם חבירו, ובמ"ש בס"ד לעיל הערה ד' ד"ה וכעת, והערה ח' בשם נימוקי הרז"ה, ובהלכות כתובות סימן ר"ח הערה רס"ג ד"ה ושם, ולקמן בסימן זה הערה ל"א ד"ה ובהלכות, ובספר טופס כתובות דף צ"ט אות כ"ו ד"ה והנה:

ורשום בזכרונותי שבהסכמות הרבנים לספר האושר בבית, הובא כי רוב גדולי זמנינו שליט"א פסקו שלפי המציאות כיום, אין שום היתר להכותה בשום אופן, ודינה כשאר יהודי אחר. כי השתמשות בכח הזרוע, מחריפה את המצב, ואין יכולת מראש לשער להיכן יתגלגלו הדברים. וכל-שכן שאין בדורינו מי שיודע להוכיח כראוי [ועיין ערכין דף טז: ע"כ. ומוכן שהכוונה כלפי מה שפסק הרמ"א (שצייננו לעיל ד"ה עיין) שהעיקר כדעת הסוברים דשרי לממחי אשה רעה כזו שמקללתו בחנם או מזלזלת באביו ואמו, אם הוכיח אותה ולא השגיחה. והגר"א בביאורו אות י"ג ציין לחושן משפט סימן תכ"א סוף סעיף י"ג, ושם מתבאר מדברי הרמ"א שהוא הדין אם עושה דבר עבירה, רשאי כדי להפרישה מאיסור יעו"ש. אבל כמו שאין אפשרות בזמנינו תחת שלטון ערב-רב לנהוג כן עם שום יהודי, כי יתגלגלו הדברים לשוטריהם ולערכאותיהם אשר לא כדת כידוע, ואחריתה מי ישורנה, ממילא מובן שהוא הדין לאשתו. על כן לא העליתי בפנים שום צד היתר. ומחרש"ל בים של-שלמה על בבא קמא פרק ג' סימן ט' כתב דבר חדש

לעדות^[כז]. על כן אל ישיא אדם את פתו לעם-הארץ, שבזה הוא כאילו פוֹפְּתָהּ ומניחה לפני ארי (וכדלעיל הלכות שידוכין סימן ר"ה סעיף ג'). ואדרבה ישתדל להשיאה לתלמיד-חכם, לפי שאין דבר מגונה ולא מריבה בביתו של-תלמיד-חכם^[כח]:

עיני יצחק – ציונים והערות

שלא רק בכגון הנז"ל, אלא כל מה שהיא עושה כנגד דת תורה, שרי להכותה עד שתצא נפשה, אפילו בשב ואל תעשה יעוש"ב. ר"ל לא רק אם ממשיכה באיסור כגון אכילת נבילה וטריפה, אלא מסרבת לעשות מצוה שהיא חובה עליה כגון אכילת מצה בלילי פסחים, וכדאיתא בכתובות דף פו. במה דברים אמורים שלוקה ארבעים, במצוות לא תעשה. אבל במצוות עשה, כגון שאומרים לו עֲשֵׂה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו:

ומכל האמור יתכן אולי להבין הא דאיתא במדרש הגדול פרשת ויקרא דף ק"ח על פסוק ונפש כי תחטא (ויקרא ה', א') כהן שנשא שתי נשים, אחת כהנת בת ת"ח, ואחת הדיוטת בת עם-הארץ. פעם אחת נכנס וראה שהן אוכלות תרומה בטומאה, התחיל כועס ורוגז "ומכה" את בת ת"ח, ולא את בת עם-הארץ, לפי שאינה יודעת כלום יעוש"ב. שהיה מותר לו זאת, כדי ללמדה מוסר, שלא תחזור לעשות איסור פעם אחרת. ואעפ"י שיש לחלק דשאני התם שכבר עברה, על-כל-פנים כן מתבאר מאיגרת התשובה לרבינו יונה אות ס"ב וז"ל, וכך המכה את אשתו עובר בשני לאוין [דהיינו לא יוסיף פן יוסיף (דברים כ"ה, ג') כמו המכה את חבריו] אם לא שיכה אותה כדי להוכיחה על עבירה ע"כ. כי לא מסתברא שכוונתו רק שבאופן זה אין הלאוין, אלא מותר, אעפ"י שהעבירה כבר נעשתה. ונראה כי בכגון דא הוא הנדון שבתוספתא והמאירי אם מותר לרדות את אשתו במקל בימי נידותה הואיל ואינו נוגע אז בבשרה, וכמ"ש בס"ד לעיל הלכות כתובות סימן ר"ח הערה רס"ג ד"ה ובעל. ולכן נקטו לשון "לרדות", שפירושו יסורין ועונש, כיעויין במוסף הערוך ע' רד, אעפ"י שאינו מוכרח. דהיינו הן בעניינים שבין אדם למקום כדבר האמור, והן בעניינים שבינה לבין בעלה כגון שמקללתו וכנוזר לעיל ד"ה ורשום. אמנם לדידן לעת עתה בין כך ובין כך הנזק גדול מהתועלת כמו שנתבאר שם, על כן האידנא שב ואל תעשה, עד ישקיף וירא י"י משמים ולמען שמו הגדול יעשה:

[כב] עיין להלן חלק חושן משפט הלכות נזקי הגוף סימן רכ"ג הערה ל"ה ד"ה המגביה, ושו"ת יבי"א חלק ג' סימן ט"ו אות ט"ז ד"ה איברא בשם שו"ת מעשה אברהם חלק חושן משפט סימן כ"ח:

[כג] הרמב"ם פרק כ"א מאיסורי-ביאה הלכה ל"ב. ונראה לענ"ד דבדיוקא נקט מריבה, ולא ריב. כי ריב, פירושו התחלת קטטה, וזה אפשר שיהיה. אבל לא מריבה, שפירושה גידול והתעצמות הקטטה, בכמות או באיכות, וכמ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת לך על פסוק ויהי ריב. ועיין עוד שם בפרשת בראשית על פסוק ויטע י"י

ה האשה מצנה להיות צנועה בתוך ביתה^{נ"ז}, ולא להרבות שחוק וקלות-ראש בפני בעלה^{נ"ח}. ולא לתבוע תשמיש

עיני יצחק – ציונים והערות

אלהים גן בעדן ד"ה ומכלל, ובפרשת שמיני על פסוק להבדיל בין הקדש ובין החל מד"ה כמו-כן, ולעיל הערה ד'. וכתב מהר"ש שבזי בחמדת ימים פרשת תולדות דף פ"ד, אם נתכוון אדם בשעת תשמיש לקיום המין בעולם, יהיה בנו צדיק. ואם לתאות יצרו, יהיה רשע ורודף אחר תאוות הגוף, שתשמיש המטה צריך כוונה. היה מכה ובוועל, יהיה בעל מחלוקת ושופך דמים עכ"ל"ק. ישמע חכם ויוסף לקח, שכשהוא בפיוס ובאהבה, יהיה אוהב שלום ורודף שלום. ושופך דמים דקאמר, תרתי משמע, ר"ל חוץ מפשרוטו, יהיה מלבין פני חבירו ברבים שנחשב לשופך דמים רח"ל, כדאיתא בכבא מציעא דף נח: וכדלעיל חלק אורח-חיים הלכות דעות ומדות סימן מ"ח סעיף י"ז:

מצוי בזמנינו שהנשים מבקשות מבעליהן שיעזרו להן בענייני הבית, ואפילו בהלבשת הילדים ושטיפת כלים וכיוצא בהם. ולבני הדור הישן, דרישתן זו נשמעת תמוהה מאד, אך אין זה אלא מפני שינוי המציאות. כי בעבר כמעט ולא נצרכו לזה, הואיל ודרו בבית אחד גדול בן כמה קומות עם שאר בני המשפחה, ומלאכת האנשים בדרך-כלל היתה חוץ לבית והנשים בבית, וכדלעיל הלכות שמירת הברית סימן ר"ד הערה ל"ז ד"ה ורבים. מה שאין כן היום שדרים שניהם הבעל והאשה לבדם, ומה-גם ששכלולי החיים, גורמים מהירות גדולה ולחץ עצום וכו', ולפעמים אינה יכולה לעמוד בעומס הגדול, ומאין תבוא עזרתה. על כן מצוה גדולה לבעלה לסייעה אז, שהרי חסד גדול הוא עושה, דעל-כל-פנים לא גריעא מאדם אחר הנחוץ לעזרה. וכל שכן היא, כדכתיב (ישעיה נ"ח, ז') ומבשרך לא תתעלם. ובפרט אשה המסייעת בפרנסת הבית שהיא מוטלת על האיש, חובה עליו להשיב לה כגמולה הטוב ולסייע גם הוא לה בעניינים המוטלים עליה. ועיין עוד בקונטרס שלום באהלך (בני-ברק ה'תשנ"ז) דף ס' ס"א אותיות י"ט כ', ולקמן שלהי סעיף ו' והערה ל"ז, ובהקדמת ספרנו זה חלק אבן-העזר אות ג' סוף ד"ה חלק:

[כד] ר"ל אפילו בהיותה בקרב ביתה, תתנהג בצניעות. ומדכתב הרמב"ם (אשר ממנו המקור כדלקמן הערה ל') עניין זה כאן בזה"ל, ציוו חכמים על האשה שתהיה צנועה וכו' וסיים שם בסוף הלכה כ' שבדרכים אלו יהיה ישובם נאה ומשובח ע"כ, משמע דמירי מצד שלום-בית. הלכך מסתברא שאין מקורו מהא דאשכחן ביומא דף מז. גבי קמחית שלא ראו קורות ביתה קלעי שערה [ועיין עוד לעיל הלכות מלבושי הנשים וצניעותן סימן ר"ב שלהי סעיף ב', והערה ב' שם] אלא מהא דשבת דף קמ: שלימד רב נחמן את בנותיו שתהיינה צנועות בפני בעליהן באכילה ובבית-הכסא, שלא יתגנו בעיניהם. ועיין עוד מ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת נשוא על פסוק ופרע את ראש האשה ד"ה וברור, ופרשת עקב על פסוק וברך פרי בטןך ד"ה ולמעשה:

[כה] משום כבוד עצמה. אי נמי כי בזה יזדלזל וְיִקַּל הוא בעיניה. על כן יתן האיש אל ליבו להתנהג בדרך כבוד וחישיבות בפניה. [והעירוני כי כך כתוב בארחות הבית

בפיהו¹. ולא לסרב לבעלה כדי לצערו עד שיוסיף באהבתה, אלא נשמעת לו בכל עת שירצה². ולהיזהר מקירוב-דעת ושחוק אפילו

עיני יצחק – ציונים והערות

דף ע"ו]. ולכן אם הוא מתאחר לקום לתפילה שחרית ונותר שרוע על מטתו, וממשיך שינתו מרוב עצלותו, והיא קמה השכם בבוקר לעומתו, לא יאשים אלא את עצמו על ירדת קרנו בעיניה ופחיתות מעלתו. וכמ"ש בס"ד בעצה ותושיה ע' שלום-בית אות א'. ועיין עוד לעיל הערה ה' ד"ה אמנם. ובהלכות שבעת ימי המשתה סימן ר"ז הערה ער"ה ד"ה ולגבי. וכתב רע"ו מברטנורא פרק א' דאבות משנה ה' שהמספר לאשתו שחבריו גינורו וביישוהו, אף היא מבזה אותו בליבה, וזהו שאמרו כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ע"כ. והוא הדין שאת חטאות נעוריו ופשעיו אל יזכור. ומצינו בברכות דף לד: כששאלה אשת רבן יוחנן בן זכאי אותו, וכי חנינא בן דוסא גדול ממך, ענה לה לאו, אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה פֶּשֶׁר לפני המלך יעו"ש. ונראה לענ"ד שלכך פירשו חז"ל כי אשתו היא ששאלתו, כי לאדם אחר לא היה משיב כך לגודל ענותנותו, אלא רק מפני שהיא אשתו שלא יקל חס ושלום בעיניה. והרחבתי עוד בס"ד בביאור העניין, בשערי יצחק שיעור מוצאי שבת-קודש יתרו ה'תשע"ה ב'שכ"ו:

ופודותיו הנסתרים (שיש בהם סכנה אם יתגלו) גם-כן יעלים ממנה, כמו שנאמר (מיכה ז', ה') משוכבת חיקך שמור פתחי פיך. כי גם אם תבטיח ואפילו תישבע שלא לגלות, עלולה לעבור על כך, וכמו שהובאו שני מעשים שאירעו בזה במדרש הגדול פרשת מטות דף תקמ"א תקמ"ב. וכעין זה מצינו בשבת דף לג: שחשש רשב"י פן תגלה אשתו למלכות שהוא נחבא בבית-המדרש, כי נשים דעתן קלה עליהן [ועיין לקמן הערה מ' ד"ה אבל] שמא יצערו אותה ותגלה. וכן כתוב בספר חסידים סימן תרי"ט, גבור שבגבורים נכשל באשה וכו' להודיע שאין מגלים סוד לנשים. ועיין עוד במנורת המאור פרק מ"ט עצה טובה שלא יגלה סוד אפילו לאוהבו, וברבינו עובדיה פרק ב' מאבות משנה ה' ד"ה ואל תאמר:

[כו] ועיין עוד לעיל חלק אורח-חיים הלכות עונה וצניעות סימן נ"ג סוף סעיף ב'. **ולשון** הגמרא בעירובין דף ק: והוא ימשל בכ (בראשית ג', ט"ז) מלמד שהאשה תובעת בלב, והאיש תובע בפה. ולכן לא הזכיר הרמב"ם זאת אלא לגבי האשה, ולא לגבי האיש בהלכה י"ז או בהלכה י"ט שם:

[כז] ועיין לעיל הלכות נישואין סימן ר"ו הערה רס"ח ד"ה חתן, והלכות כתובות סימן ר"ח הערה קל"ז. **ובלחם** משנה על הרמב"ם (אשר ממנו המקור כדלקמן הערה ל"ה) העלה מכח קושיא מהגמרא שבת דף קמ: נקיט מרגניתא וכו' שלדעת הרמב"ם אסור לבעל למשמש באותו מקום וכו' היפך דעת רש"י יעו"ש ב. וכבר דחו דבריו בהדיא החיד"א ומהרי"ץ, כמו שציינתי לעיל חלק אורח-חיים הלכות עונה וצניעות סימן נ"ג סוף סעיף ז' והערה י"ט שם, וכן העירו עליו בספר קובץ ושם טוב כאן [ועיין עוד לעיל הלכות שמירת הברית סימן ר"ד הערה נ"ז ד"ה ובמפתחות, ובאור תורה למה"ר פינחס

עם פְּאִי-ביתו וקרובי-משפחתו, פן יעבור עליו רוח קנאה^[כח]. ולהתרחק
 מן הפיעור, ומן הדומה^[כט] לכיעור^[ל];
 ך צריכה האשה לכבד את בעלה מאד מאד^[לא], ולירוא ממנו^[לב],

עיני יצחק – ציונים והערות

הכהן פרשת ויחי דף ק' על פסוק (בראשית מ"ט, כ"ה) ברכות שדים ורחם]. וכן היא
 משמעות כל הפוסקים שאין שום איסור בכך, ואפילו להכניס אצבעו או אגודלו:

[כח] כלשון הפסוק (במדבר ה', י"ד) ועבר עליו רוח קנאה וקינא את אשתו והיא נטמאה
 וגו'. ועיין לעיל הלכות אישות ואיסורי-ביאה סימן קצ"ט סעיף ה', והלכות כתובות
 סימן ר"ח סעיף נ' והערה רפ"ב שם. אבל על סתם דיבורים שיש בהם צורך, אין להקפיד,
 כדאיתא בגטין דף צ. שמדת כל אדם שאשתו מדברת עם אחיה וקרוביה יעו"ש. וגירסת
 מדרש הגדול פרשת כי תצא דף תקל"ז, עם אחיה "ועם שכניה" ועם קרוביה, ועיין עוד
 תוספות רי"ד שם, ולעיל הלכות מלבושי הנשים וצניעותן סימן ר"ב הערה נ"ו ד"ה ברם:
[כט] הכוונה בזה, תבאר מן המובא לעיל הלכות אישות ואיסורי-ביאה סימן קצ"ט
 סעיף ד', והלכות ריחוק מן העריות סימן ר"א סעיף א', והלכות כתובות סימן ר"ח
 סעיף נ"א. [ועניינים נוספים אחרים של-הרחקה מן הכיעור, הזכרנו בס"ד לעיל חלק
 יורה-דעה הלכות עבודה-זרה סימן קמ"ו הערה ט"ו ד"ה ולכתחילה, ובהערה מ"ה ד"ה
 עיין]:

[ל] עיין רמב"ם פרק ט"ו מאישות הלכה י"ח, ולעיל הערה כ"ד:

[לא] כל-שכן שלא תחרפנו ותקללנו ותעליבנו, ועיין לעיל הלכות כתובות סימן ר"ח
 הערה רפ"ה ד"ה עוד, ובמ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת שמות על פסוק ויואל
 משה ד"ה ואנו. ובהלכות קצובות לרב יהודאי גאון איתא, הנשים חייבות לכבד את
 בעליהן וכו' וכשנכנס בעלה מן החוץ, חייבת האשה לעמוד על רגליה, ואין לה רשות
 לישב עד שישב בעלה ע"כ, כמובא באוה"ג לכתובות דף קס"ט ק"ע. משמע שסובר שהוא
 כדין חיוב כבוד הבן לאביו, וכדלעיל חלק יורה-דעה הלכות כיבוד אב ואם סימן קס"ב
 סעיף י"א. אבל לא נהגו כן כידוע, ואין האשה עומדת לכבוד בעלה כלל ועיקר. וכן
 משמעות סתימת הפוסקים שלא הזכירו דבר זה. ועיין עוד שו"ת התעוררות תשובה חלק
 ד' יורה-דעה סימן ט"ו, ובמ"ש בס"ד לעיל בהלכות כתובות סימן ר"ח הערה פ"ז. עוד
 כתב שם רב יהודאי, ואין לה רשות להרים קולה עליו. ואפילו מכה אותה, תשתוק כדרך
 שנשים צנועות עושות [ועיין לעיל סעיף ד', והערה כ"א שם]. וחייבות לייפות עצמן וכו'
 וכוחלות את עיניהן, ומבשמות פיהן [תיבה זו האחרונה, אינה מובנת. ואולי היו נוהגות
 בזמנם למרוח בושם על שפתותיהן. יב"ן] בכל מיני בשמים וכו' ע"כ, ועיין לעיל הלכות
 כתובות סימן ר"ח סעיף י"ח והערה צ"ג שם, ולקמן סעיף ז' והערה מ"ב שם:

[לב] ואיתא בספרי על פסוק (דברים כ"ב, ט"ז) ואמר אבי הנערה אל הזקנים, מכאן שאין
 רשות לאשה לדבר במקום האיש ע"כ. והדיוק לפי שלמעלה נזכרה האם, שנאמר

ולעשות כל מעשיה על פי^ל. ויהיה בעיניה כמו שר, או

עיני יצחק – ציונים והערות

(שם ט"ו) ולקח אבי הנערה "ואמה, והוציאו" את בתולי הנערה וגו' וכאן לא נזכר אלא האב. ומה גם שבעניין הבתולים מבינה האם יותר טוב ממנו, ואפילו הכי הוא המדבר. ואין להקשות מדכתיב גבי בן סורר ומורה (שם כ"א, י"ט. כ') ותפשו בו אביו ואמו וגו' "ואמרו" אל זקני עירו וגו' דמשמע שניהם יחד, כי יש לומר דלדרשה אחרת קא אתי עיין סנהדרין דף עא. ולעולם הוא מדבר על-כל-פנים ראשון. ועיין עוד אוצר הפוסקים כרך י"ח דף קל"ח סק"ל ד"ה ובויברך, ומ"ש בס"ד לעיל הלכות כתובות סימן ר"ח הערה קל"ז ד"ה ושוב, ובחלק יורה-דעה הלכות כיבוד אב ואם סימן קס"ב הערה י' ד"ה והתוספת. **ובתנא** דבי אליהו זוטא פרק ט"ו איתא, לעולם יהא אדם עניו בתורה ובראית שמים עם אביו ועם אמו ועם אשתו ועם בניו וכו' ובזה אשתו ובניו "יראים" ממנו יעו"ש, ומ"ש על זה בקונטרס שלום באהלך (בני-ברק ה'תשנ"ז) דף י"א, ולעיל הערה ה' ד"ה אבל:

[לג] ובזמנינו הדבר נוגע גם לענייני הַקְּשָׁרִים, בחירות וכדומה. **ומצינו** שדרשו חז"ל על פסוק משה איש האלהים (דברים ל"ג, א') אלמלא מקרא כתוב, אי אפשר לאמרו. כשם "שהאיש גוזר על אשתו ועושה" כן משה גוזר על הקב"ה ועושה, כיעויין ילקוט שמעוני שם רמז תתקנ"ה, ופסיקתא דרב כהנא פסיקא ל"ב דף קצ"ט ע"ב אות ע"א. ועיין עוד מ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת וירא על פסוק ומצות אפה ד"ה ולכן, ופרשת חיי שרה על פסוק והיה הנערה, ופרשת בשלח על פסוק שירו לי"י כי גאה גאה סוס ורוכבו וגו':

ובכלל זה צריכה האשה מעת נישואיה להתנהג כפי כל המנהגים של-קהילת בעלה, ואפילו כשהם לקולא כמ"ש רוב הפוסקים [וציינתים לעיל חלק יורה-דעה הלכות הפסק טהרה ושבעה נקיים סימן קנ"א הערה ל"ה ד"ה וכשהבעל. ועיין עוד שו"ת מנחת יצחק חלק ד' סימן פ"ג, וספר יום טוב שני כהלכתו בנספחות סעיף י"ח בשם הגרשז"א, וספר טל אמרתי כלל ט"ז סעיף ג'. ודלא כשו"ת אדמת קודש חלק ב' מאורח-חיים סימן ב' שהצריך לה התרת נדרים, ועיין עוד ישמח לב חלק א' סימן שס"ו] כי אי אפשר שבבית אחד יהיו שני מנהגים. אבל יזהר מאד שלא ללעוג על מנהגי אבותיה. ועיין עוד מ"ש בס"ד בעצה ותושיה ע' שלום-בית אות ד'. **וצריך** לעיין איך הדין אם נתאלמנה או נתגרשה, האם חוזרת למנהגי בית אביה. ולכאורה מסתברא דלא, ובפרט כשיש לה ממנו בנים או בנות, ואפילו בן אחד או בת אחת. והגם שהגרושה נכרתת מבעלה עולמית, מכל-מקום הני דומיא דתרומה, שנאמר (ויקרא כ"ב, י"ג) ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה, וכמו שפסק הרמב"ם פרק ו' מתרומות מהלכה ח' ואילך. ועיין עוד שם בפרק ח' הלכה ב' לגבי כשאינה אלא מעוברת ממנו. והרבה פעמים דין גרושה שווה לאלמנה, כדלעיל הלכות ייחוד סימן ר"ג הערה כ"ה ד"ה ומיספקא. ושוב ראיתי כן מפורש בשו"ת הרשב"ץ חלק ג' סימן קע"ט וז"ל, במקומות

עיני יצחק – ציונים והערות

שיש קהילות חלוקות בתקנותיהם וכו' נראה שאם יש לה זרע ממנו, תישאר עם זרעה בכלל חיוביהם ותקנותיהם. ואם אין לה זרע ממנו, תשוב לבית אביה וכו' יעו"ב. ובספר גליוני הש"ס להגר"י ענגיל יבמות דף פ"ו ע"ב. ועיין עוד מ"ש בס"ד לעיל הלכות שידוכין סימן ר"ה הערה ה' ד"ה והסיבה, והלכות כתובות סימן ר"ח הערה קס"ו ד"ה ויש. ובספר כל נדרי (להר"י שטסמן) דף תשע"ז, ומצות אברך (לר"א כהן) סימן ל"ח מדף צ':

והמאירי בבבא מציעא דף נט. כתב על פי המובא בגמרא שם, שכל מה שאדם עושה בצרכי ביתו ומזונות בניו ובנותיו ומלבושיהם, ילך בהם אחר עצת אשתו, שמתוך כך שלום מצוי בתוך ביתו. וזה נראה היפך דברי הרמב"ם שהעלינו כאן בפנים שתעשה האשה כל מעשיה על פי בעלה. ולפום דהתא נראה שדברי המאירי אזלי כלישנא קמא שבגמרא התם, הא במילי דעלמא והא במילי דביתא, והרמב"ם דרכו לפסוק כלישנא אחרינא, אבל הרי לפי אותו לשון הא במילי דשמיא הא במילי דעלמא, מובן שאפילו במילי דעלמא ישמע לעצת אשתו ולא רק במילי דביתא. ובדקדוקי סופרים שם איתא שבכת"י לא גריס ההוא לישנא קמא כלל. בין כך ובין כך קשה לכאורה שהרמב"ם סתם דבריו, ואף נקט בלשון "כל", ולא הביא החילוק שבגמרא הנז"ל. וצ"ע. ושמא סובר הרמב"ם לחלק בין התייעצות לבין החלטה. דהיינו שצריך הוא להתייעץ אתה ולשמוע דעתה, ומתוך כך שתראה כי דבריה נחשבים בעיניו, תרבה האהבה והאחוה ביניהם. ומה-גם שישנם דברים שהנשים יודעות ומבינות בהם יותר מן האנשים. ובזה מיירי בגמרא. אך הרמב"ם מיירי לגבי ההחלטה שהיא בידי, כי אם אין דבריה נראים לו, יעשה כדעתו, והיא צריכה לבטל דעתה ולכבד את רצונו. וכמו שהעיר בכל זה ידידי הר"מ אלימלך שליט"א. וידידי הרב אלמוג שלמה יצ"ו השיב שאולי סבירא ליה להרמב"ם שהגמרא עצה טובה קא משמע לן ולא מעיקר הדין, וכעין מ"ש רש"י בכתובות דף סא. ד"ה אבל מוזגת לו, ובטור סימן פ', ובמשנה למלך פרק כ"א מאישות הלכה ג' ד"ה ודע דהתוספות, ובחפץ-חיים על התורה דף ק"ב ד"ה הוא היה אומר, על מה שאמרו ביבמות דף ס"ג ע"א. וכגון דא חילק הגרא"מ שך בעניין קריאת השם לתינוק, בין מדת הדין למדת היושר, כיעויין בארחות הבית דף פ"א עכ"ד יצ"ו. ובפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ט איתא, דרכם של-אנשים הולכים אחר דעתן של-נשים, שנאמר (שמות י"ט, ג') כה תאמר לבית יעקב, אלו הנשים וכו'. ובמדרש הגדול על פסוק הנזכר בפרשת שמות דף שע"ז הלשון, שהאנשים נמשכין אחריהן, לכך נאמר כה תאמר לבית יעקב וכו', ועיין עוד לעיל הלכות שידוכין סימן ר"ה הערה ס"ט ד"ה ומה. ועיין עוד אסתר רבה על פסוק וישלח ספרים אל כל מדינות המלך וגו' להיות כל איש שורר בביתו (אסתר א', כ"ב) אדם מבקש לאכול עדשים, ואשתו מבקשת לאכול אפונים וכו' ובמפרשים שם, ולקמן הערה ל"ד ד"ה ומפרשי. ומ"ש עוד בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת עקב על פסוק וכתבתם על מזוזות ד"ה והנה. ולעניין מעשה, נראה שהכל לפי העניין והזמן:

מלך^[לד]. תהלך בתאות-ליבו, ותרחיק כל מה שהוא שונא^[לה]. ותזכור

עיני יצחק – ציונים והערות

[לד] כך הוא לשון הרמב"ם אשר ממנו המקור, וכמו שנציין לקמן הערה ל"ה. וקשה לכאורה שהיה לו להחליט ולנקוט אחד מהם, דהיינו שר בלבד, או מלך בלבד. ובנימוקי הרז"ה כת"י מצאתי שביאר שאם בעלה שר, יהיה בעיניה כמו מלך. ואם הוא משאר אדם, יהיה בעיניה כמו שר ע"כ. וכן בפירוש לאחד מקדמונינו כת"י לא נודע שמו כתוב בזה"ל, ויהיה בעיניה כמו שר או מלך, כיצד. התשובה, אם היה בעלה משאר העם, יהיה בעיניה כמו שר. ואם היה שר, יהיה בעיניה כמו מלך ע"כ. וידידי הר"מ אלימלך שליט"א תירץ כי הואיל והרבה נשים לא ראו מלך מימיהן, ואינן יודעות לצייר בדעתן באופן מוחשי את כבודו, על כן קאמר הרמב"ם שתתנהג עם בעלה כמו שנוהגים באדם נכבד שבמקומה, אם שר ואם מלך עכ"ד. איך שיהיה, ניחא מה שהקדים שר למלך, כי שר מצוי טפי. אמנם בהלכות מתנות עניים פרק ח' הלכה ט' הקדים הרמב"ם מלך וז"ל, מלך או שר מן הגויים ששלח ממון לישראל לצדקה, אין מחזירין לו, משום שלום מלכות. וכן בפרק י' מגזילה הלכה ב', אם היה מלך או שר באותו מקום שיכול לכופף את הגוי שמכר וכו' יעו"ש, הרי שסידר אותם כפי חשיבותם. ולכן נראה לענ"ד דהכי קאמר הכא, יהיה בעיניה לכל-הפחות כמו שר, ואם כמו מלך הרי זו משובחת:

ומפרשי הרמב"ם לא ציינו מקור לדבריו בזה, ולענ"ד הוא מדכתיב (אסתר א', כ'. כ"ב) וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן וגו' להיות כל איש "שורר" בביתו וגו', וזהו לשון שר דנקט. ועיין בגמרא מגילה דף יב: אלמלא איגרות ראשונות וכו' שאמרו האומות, מהו זה ששלח לנו להיות כל איש שורר בביתו, פשיטא וכו' בביתיה פרדשכא ליהוי, פירש רש"י פקיד ונגיד. ובאבות דר' נתן פרק כ"ח אות ג' איתא על פסוק זה, רבן שמעון בן גמליאל אומר כל המשים שלום בתוך ביתו וכו' לפי שכל אחד ואחד "מלך" בביתו, שנאמר להיות כל איש שורר בביתו ע"כ. הרי שלמד רשב"ג מזה בפשיטות לדין אעפ"י שהם עצת ממוכן לאומות. ועיין עוד לעיל הערה ל"ג ד"ה והמאירי. ותפס הרמב"ם לשון שר או מלך, לכלול סגנון הפסוק וסגנון חז"ל גם יחד, וזה כפתור ופרח. [אגב, בביאור מאי דקאמר רשב"ג התם כל המשים שלום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו משים שלום בישראל וכו', עיין שם בבניין יהושע שני אופנים. ועוד יש לפרש על פי הידוע שאדם שיש לו קטטה בביתו, מתוך כך גם כשהוא חוץ לביתו מתקוטט עם בני-אדם. כי כל ימיו מכאובים, וכעס עניינו]. ומצינו גם-כן במשלי (ב', ט"ז) להצילך מאשה זרה וגו' העוזבת אלוף נעוריה, והכוונה לבעלה כדכתבו הרבה מפרשים שם. וכתב במצודת ציון שם שפירוש אלוף, שר, כמו אלופי ומיודעי (תהלים נ"ה, י"ד) יעו"ש. ומקורו נובע ויוצא מדברי הרד"ק בשורש אלף, ששם הביא כמה פסוקים כאלו, ובכללם אלוף תימן אלוף אומר (בראשית ל"ו, ט"ו) וכתב שעניינם שר וגדול, ואמרו רבותינו (בסנהדרין דף צ"ט:) כל אלוף, מלכותא בלא תגא, כלומר אינו חסר מהיותו מלך אלא הכתר וכו' יעו"ש: ועוד יש אסמכתא לדברי הרמב"ם, מדכתיב (תהלים מ"ה, י"א. י"ב) שמעי בת וראי והטי אזנך וגו' ויתאו "המלך" יפיך כי הוא אדוניך והשתחוי לו. ואף שיש מפרשים

עיני יצחק – ציונים והערות

העניין באופן אחר, מכל מקום כפום פשיה דקרא אפשר דקאי על חתן וכלה, ולכן אומרים מזמור זה בשבעת ימי המשתה, לפי שהחתן דומה למלך וכדלעיל בהלכות שבעת ימי המשתה סימן ר"ז סעיף י'. ושוב ראיתי כי כן רמז הר"ד אבודרהם בקיצור, והעליתי דבריו שם בהערה קל"ג ד"ה ואומרים. ולדברי הרמב"ם יש לומר שמזהיר אותה כי גם כל ימי חייהם היא בעיניה כמלך. ועיין עוד מנורת המאור ריש פרק קע"ו, ולעיל הערה ה' ד"ה אמנם. ואולי מזה יצא מה שיש מקומות בתימן שכשבעלה תלמיד חכם, אינה קוראה לו אלא בתואר מְרִי, ובזמנינו הרב:

[לה] עיין רמב"ם פרק ט"ו מאישות הלכה כ'. וקשה לכאורה מדוע הזכיר הרמב"ם רק אהבת האיש לאשתו (ועיין לעיל הערה ו'), ולא כתב במקביל לזה עניין אהבת האשה לבעלה, וצ"ע. ואין ליישב על פי המעשה הידוע המובא במדרש (הובא באוצר מדרשים דף תקל"א) לגבי הפסוק אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי (קהלת ז', כ"ח) ששלמה המלך נתן לאיש חרב שיהרוג את אשתו וכו', דהתם לא מפני שיש חילוק באהבה, אלא מצד טבע הרחמנות, וכן מסיים התם בהדיא, אני ריחמתי עליה, והיא לא ריחמה עלי, שאין רחמנות בנשים. ועיין עוד במפרש על הרמב"ם ריש פרק ב' מיסודי התורה. על-כל-פנים בפלא יועץ אות א' מבואר כי הוא דבר שבחובה שתהיה בין האיש ואשתו אהבה עזה וכו', וביותר יגדל החיוב על האשה לאהוב את בעלה ולכבדו וכו' יעו"ש. ומצינו נמי (שמואל-א' י"ח, כ') ותאהב מיכל בת שאול את דוד וגו'. ועוד (שם כ"ח) ומיכל בת שאול אהבתהו. אעפ"י שבדרך-כלל מצוי בהיפך, כגון (בראשית כ"ד, ס"ז) ויביאה יצחק וגו' ותהי לו לאשה ויאהבה. (שם כ"ט, י"ח) ויאהב יעקב את רחל. (דברים כ"א, ט"ו) האחת אהובה וגו'. (אסתר ב', י"ז) ויאהב המלך את אסתר וגו'. (דברי-הימים ב' י"א, כ"א) ויאהב רחבעם את מעכה בת אבשלום. וכן מתבאר מלשון הארחות חיים בסוף הלכות קידושין דף ס"ט, שם ביאר נוסח חתימת ברכה שביעית מברכות הנישואין, משמח חתן עם הכלה (ועיין לעיל הלכות קידושין סימן ר"ו הערה תקמ"ט ד"ה ברכה) שהוא פלא גדול ששני ברואים רחוקים בטבעם ובתולדתם, ישים ה' אהבה ביניהם עד מאד יעו"ש. כמו-כן במגיד מישרים הובא מה שאמר המלאך למרן הבית יוסף, טעם שאשתו האחרונה אוהבתו ביותר יעו"ש. ובמ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת תולדות על פסוק וירא עשו כי רעות בנות כנען וגו' ד"ה והוא. ובצ"ר המור למהר"א סבע פרשת ויחי דף ס"ג ע"ג, גבי פסוק יהודה אתה יודוך אחיך (בראשית מ"ט, ח') כתב בזה דברים מופלאים וז"ל, הנשים אוהבות לבעליהן שלא כדרך העולם [ר"ל שלפי הטבע, לא היה צריך להיות כך. יב"ן]. כי הן יודעות שמתעברות מבעליהן. וכשחבלי יולדה יבואו להן והן בצרה גדולה, יודעות שכל זה בא להן מצד הבעלים. ועם כל זה כשיושבות על המשבר, הן מתאוות לראות את בעליהן. וכשיבוא לה צירים וחבלים, יתחבק בעלה עמה ויקחיה על זרועותיו [נדוקא בעוד הצירים חלשים שאז עדיין לא נטמאת, וכמ"ש בס"ד לעיל חלק יורה-דעה הלכות יולדת סימן קנ"ו הערה א' ד"ה ופשוט. וחכם אחד רצה לתרץ דמיירי מצד טבע העולם, ואין הכי נמי הדבר אסור, אלא הוא מדבר על הגויים שהם עושים כן. ולענ"ד לא נהירא, דכל כי האי גוונא הוה ליה לפרושי,

שהיא קנויה לבעלה בקידושין שקיבלה ממנו, ולכן טוב שתהיה טבעת-הקידושין תמיד בידה למזכרת¹¹. וכל האמור לעיל, הוא אפילו כשהיא מפרנסת את הבית¹². ואין כשרה בנשים, אלא אשה העושה

עיני יצחק – ציונים והערות

וכעין שכתבנו בס"ד לעיל הלכות ריחוק מן העריות סימן ר"א הערה מ"ה ד"ה ובמדרש. יב"ן] וזה פלא גדול. כי היא יודעת שבעלה עשה לה זה הרע, ואז אוהבת אותו יותר. וכן יהונתן היה יודע שדוד יקח מלכותו, ועם כל זה היה אוהב אותו כנפשו, וזהו (שמואל'ב' א', כ"ו) נפלאה אהבתך לי מאהבת נשים ר"ל ממין אהבת הנשים לבעליהן וכו'. וזה כעין מ"ש ה"ר יוסף קמחי בפירושו פסוק (ישעיה כ"ו, ט"ז). והוא על-ידי בנו רד"ק (שם) י"י בצר פקדוןך צקון לחש וגו' שאעפ"י שהשם מלקה לישראל בעונותיהם, והם יודעים כי כל הצרות באות להם מצידו, עם כל זה הם מתדבקים בו וכו' ומתפללים לפניו כשמיסר אותם. והנה קרה להם כמו שיקרה לאשה הרה שכל עוד שתחיל ותזקק בחבליה, אוהבת יותר לבעלה ומשתוקקת שיהיה אצלה וכו' ע"כ. וכן כתב עוד מהרא"ס בספרו הנז"ל בפרשת תזריע על פסוק אשה כי תזריע (ויקרא י"ב, ב') בזה"ל, כשהיא יושבת על המשבר וכו' תשוקתה ואהבתה וחפצה וישעיה, היות בעלה אצלה לאמץ זרועותיה וכו'. נפלאה אהבתך לי מאהבת נשים, ר"ל שאוהבות לבעליהן בלי טעם, שמושלים בהן ומשעבדין בהן כשפחות [יתבאר בס"ד לקמן בסמוך ד"ה ומה], ויודעות שהרע המגיען הוא בסיבתם, ועם כל זה אוהבות אותם וכו' ע"כ. ועיין עוד מ"ש בס"ד במילי דאבות פרק חמישי משנה ט"ו פסקת אהבת דוד ויהונתן דף קנ"ג ד"ה ומה, ובנפלאות מתורתך פרשת וילך על פסוק והסתרתני פני מהם ד"ה ולכאורה, ולעיל בחלק אורח-חיים הלכות יולדת בשבת סימן ע"ב שלהי סעיף א'. ומה שכתב בצרור המור שמשעבדין בהן כשפחות, ר"ל הגם שאין נכון לעשות כן, וכדלקמן בסוף הסעיף במוסגר, ובהערה ט"ל. אעפ"י שבסנהדרין דף טל. איתא כי ענתה בתו של-קיסר (לפי גירסת עין יעקב. ולפי הגירסא בגמרא שלפנינו, בתו של-כופר) לשאלת אביה, שיפה היה לו לאדם הראשון שנטלו ממנו צלע אחת, ונתנו לו שפחה לשמשו ע"כ, ומשמע התם שהיא תשובה נכונה, והיא עצמה לא ראתה בכך גנאי. ובספר החינוך מצוה תקנ"ב, תתן לו יקר והוד לעולם "כעבד לאדוניו" יעו"ש. מכל-מקום זהו מצידה. אבל האיש עצמו לא יחשוב עליה כך. ועיין עוד נדרים דף לח: המודר הנאה מחבירו, מותר להשיא לו בתו, והקשו על זה הרי בכך מוסר לו שפחה לשמשו:

[לו] עיין ספר החינוך מצוה תקנ"ב, ולעיל הלכות קידושין סימן ר"ו סעיף ב', והערה מ"ב שם ד"ה ומדברי, וסעיף ה'. וזה יזכיר לה גם-כן להיות לו לעזר ולהבין כל מה שהוא צריך בזמן הראוי, ועיין עוד לעיל בחלק אורח-חיים הלכות תפילת האשה סימן י"א סעיף י"ח והערה ס' שם. ואם נאבדה, ראוי שיקנה לה טבעת חדשה כמותה: [לז] עיין ספר הברית חלק ב' מאמר י"ג אהבת ריעים שלהי פרק ט"ו. ועיין עוד לעיל הערה כ"ג ד"ה מצוי, ובהלכות כתובות סימן ר"ח הערה פ"א ד"ה וכותבים:

רצון בעלה ו^[ח]. [ואף-על-פי-כן לא תהא בעיניו כאחת השפחות חלילה,
אלא כגבירה ו^[ט]]:

ף בכלל דברים אלו, שתשגיח האשה תמיד על נקיון הבית וסידורו,
ולא תהא עצלנית בשום דבר^[מ]. ובפרט תזדרז ותשים לב שלא

עיני יצחק – ציונים והערות

[לח] תנא דבי אליהו רבה פרק ט', הגהות מיימוני על הרמב"ם שם אות ס', הגהת הרמ"א
סימן ס"ט סעיף ז'. וביאר במדרש תלפיות ענף יעל, כי אם היא עוברת על רצונו
ומתנגדת לו, בין בשינוי המאכלים, בין בשינוי המלבושים, בין בכל הדברים שבינו לבינה,
מביאתו ליתן עינו באשת חבירו וכו' ע"כ. ועיין עוד עזר מקודש סימן ע"ו דף קט"ז ע"ד,
ועיין יעקב נדרים דף סד: ד"ה האיי בר בבל, ומ"ש בס"ד באגדתא דפסחא פרי עץ חיים
מהדורא שנייה אות ס' דף קנ"ו ד"ה ומצאתי, גבי אשה "חשובה" שחיבת בהסיכה. ולפי
הנסיון, נשים יראות ה' מיד כשהרב מזכיר להן מאמר זה, שאשה כשרה עושה רצון
בעלה, הוא פועל עליהן ותכף מתרככות. ואין סתירה לכך ממה שנאמר (בראשית כ"א,
י"ב. ועיין מ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך שם) כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה,
כי זה נאמר דוקא עליה, כדמוכח בבראשית רבה פרשה מ"ז אות א' בכל מקום האיש
גזור [והאשה מקיימת. יב"ן], ברם הכא כל אשר תאמר אליך שרה וגו'. והטעם הוא לפי
שהיה אברהם אבינו טפל לה בנביאות, כדאיתא בשמות רבה פרשה א' אות א', ועיין
שם במפרשים ביאור העניין:

[טל] אמרות שלמה בשם ספר החיים, הובא בפתח האהל הלכות אירוסין סוף סעיף ט'.
והוסיף שם, כי אעפ"י שהיא משועבדת לו על-ידי כסף קידושיה וכו', יחזיקנה
כגבירה, אדרבה הוא משועבד לה לכל תנאיי כתובתה ע"כ. והא' בהא תליא, כי אם האשה
עומדת לפני בעלה ומשרתת אותו כמלך, אזי הוא מכבדה כגבירה. ואם היא מתגדלת
ומתנשאת עליו, אזי הוא משפיל אותה כשפחה, כמבואר במנורת המאור למהר"י אבוהב
סימן קע"ו. ועיין עוד לעיל הערה ל"ה שלהי ד"ה ובצורו, ובספר הברית שציינו לעיל
הערה ל"ז, ולעיל הלכות שבעת ימי המשתה סימן ר"ז הערה שנ"א, והלכות כתובות
סימן ר"ח סעיף י"ז וסעיף כ"ד, ושם הערה קי"ז ד"ה ופירוש, והערה ר"ה. ומ"ש עוד
בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת בשלח על פסוק שירו לי"י כי גאה גאה ד"ה ומכאן:

[מ] עיין שבט מוסר פרק כ"ד. וכמו שנאמר בשבחי אשת חיל (משלי ל"א, י"ז) חגרה
בעוז מתניה, ותאמץ זרועותיה. וכתב הרע"מ קורח בסערת תימן דף קי"ח, נשי
המדינות [דהיינו הערים הגדולות, עיין לעיל חלק אורח-חיים הלכות עירובי תבשילין
סימן צ"ז הערה א' ד"ה והלשון. יב"ן] זהירות וזריזות בנקיון החדרים והמצעות וכו'
מכל לכלוך קל וכו' ע"כ:

ולא תטרידנו בדברים קלי-ערך, ולא תקנטרנו בדברי ריב ומדון, שיגרמו לו להתרחק
ולברוח ממנה חס ושלום, וכמו שנאמר (שם י"ט, י"ג) ודלף טורד (טיפות גשם

תעכב ותדחה את זמן סעודתו של-בעלה. ותעשה לו מטעמים כאשר אָהָב. בעת כעסו, תישיבהו. ובעת צרתו, תְּשִׁיחֶהוּ. ובעת רעתו, תנחמהו^[מא]. ותתקשט תמיד לפניו, בענוה בחן ובצניעות^[מב]. ותכבד

עיני יצחק – ציונים והערות

בלתי פוסקות) מְדַיְנִי אשה. אדרבה תשתדל שְׁפָל דיבוריה ומעשיה יהיו בשכל ובתבונה, שזוהי מעלה גדולה גם באשה, כמו שנאמר (שם י"ד) וּמִי־י אשה מְשַׁפְּלָת. ונאמר (שם י"ד, א') חַכְמוֹת נשים בנתה ביתה, ואָנֹלֶת בידיה תהרסנו. ונאמר (שם ל"א, כ"ו) פיה פתחה בחכמה וגו'. אַבְל לא בחכמות שאינן ראויות לה, וכמבואר בשפתי כהן על פסוק וכל אשה חַכְמַת לב בידיה טוֹ (שמות ל"ה, כ"ה) שלכן מנעו חז"ל הנשים מללמוד תורה, כי אשה שהיא חכמה, מתחכמת על בעלה ואין לו נחת-רוח ממנה כי תהיה ערמומית [ועיין עוד סוטה דף כ"א ע"ב, ולעיל חלק יורה-דעה הלכות תלמוד תורה סימן קס"ד סעיף ה']. ולזה היתה כוונה אֱלֹהִית שתהיה דעתה קלה וכו' יעו"ש"ב, וכדאיתא בשבת דף לג: ובקידושין דף פ: נשים דעתן קלה עליהן. והדברים נכונים גם כפשוט משמעותם, יען שבדקו מקרוב ומצאו כי משקל מוח האשה, הוא פחות מן האיש, כמו שכתב בקסת הסופר להר"א מארכוס דף ס"ח ע"ב על פסוק ויבן י"י אלהים את הצלע (בראשית ב', כ"ב) בגמרא (נדה דף מה:): דרשו לשון בינה, שנתן בה בינה יתירה באשה יותר מבאיש. [וזאת] אף שנשים דעתן קלה, כי מוח האשה, משקלו קל בערך מאה גראם, ממוח האיש. וידוע כי הבינה, היא כנוקבא לגבי החכמה. ועיקרה כח המדמה והמצייר. ומפני זאת, בדין התורה הקדושה, נשים וקטנים פסולים לעדות, מפני שאומרים בְּדָמֵי, ומתפתים בדמיונם. לא כדיני סדום, משפטים כל ידעום, שאינם מבחינים בין כשר להעיד, לבין הפסולים וכו' יעו"ש. ועיין עוד במדרש תלפיות ענף חתן וכלה ד"ה וסוד וד"ה המין השני, ובקונטרס שלום באהלך (בני-ברק ה'תשנ"ז) דף ל"ג, ובמ"ש בס"ד לעיל הערה כ"ה ד"ה וסודותיו, ובהלכות כתובות סימן ר"ח הערה רנ"ח, והערה רפ"א ד"ה והשבת. ומ"ש עוד בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת וישב על פסוק והוא נער ד"ה כמו-כן, ופרשת תצווה על פסוק ואתה תצווה ד"ה ברם, והפטרת וזאת הברכה על פסוק ואז תשכיל ד"ה וכמדומה. ויפח כתב בקונטרס הלכות והנהגות דף מ"ז מ"ח כי אשה משכלת, היינו בעלת הבנה עמוקה בניהול ענייני הבית, חינוך הילדים וגידולם לתורה ויראת שמים, ובאופן הנהגתה עם בעלה. ולא למימרא שתהיה מנהלת או מרצה בכירה, מנהלת אגף מחשבים, או מורה בכירה למתמטיקה וכיוצא בזה, אם אין לה המעלות הנז"ל ע"כ. [וכעין זה כתוב בארחות הבית דף ח"פ. אלמוג שלמה]. ועיין עוד ישמח לב חלק א' דף רצ"ז רח"צ מה שהביא תירוצים מכמה ספרים וסופרים למה שנראה כסתירה בדברי חז"ל, מחד גיסא אמרו שנשים דעתן קלה וכדלעיל, ומאידך אמרו בנדה דף מה: שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מן האיש:

[מא] ועיין בתשובותי עולת יצחק חלק ג' סימן רפ"א אות ב' ד"ה טעמו, מה שלמדתי מזה בס"ד לעניין סיפור לשון-הרע בין איש לאשתו:

אביו ואמו וכל משפחתו, ותשמח בְּמִתְנַתּוֹ. ואפילו אם המתנה מועטת, תראה שהיא מרובה. ותתפלל בכל יום עליו, שיצליח במעשי-ידין ומגן. ובדרכים אלו ודומיהם, לא יבואו לידי קטטה ופירוד, וכל-שכן לגירושין חס ושלום. ויזכו שתשרה שכינה בביתם, שלום וגם שלוח יחנו בארמנותם^[מז]:

עיני יצחק – ציונים והערות

[מב] ועיין לעיל הערה ל"א ד"ה ובהלכות קצובות, ובמ"ש עוד בס"ד בהלכות ריחוק מן העריות סימן ר"ב סוף סעיף ח', ובנפלאות מתורתך פרשת ויקהל על פסוק במראות הצובאות ד"ה כל-שכן:

[מג] עיין ראשית חכמה פרק דרך ארץ אות כ"ד, ושל"ה שער האותיות דף מ"ד ע"א. ועיין עוד לעיל חלק אורח-חיים הלכות הדלקת נרות שבת סימן נ"ז הערה ט"ז בשם מעבר יבוק:

[מד] ועיין עוד בדברינו לעיל סוף הלכות כתובות סימן ר"ח הערה ש"ג ד"ה אמנם:

ביאור המאמר 'מי האיש הירא ורך הלבב'

כתוב בתורה הקדושה, **מִי הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרֵךְ הַלֶּבֶב יֵלֶךְ וְיָשֵׁב לְבֵיתוֹ** [דברים כ', ח']. רבינו נתנאל בן ישעיה, ובעל הספר ילקוט מדרשי תימן, אומרים שניהם דבר מעניין שלא נמצא כתוב בשום מקום. הם עומדים על כך שהפסוק כופל ואומר, 'הירא ורך הלבב', ופירש רבי יוסי הגלילי (סוטה דף מ"ד ע"א) כי הוא מתיירא מן העבירות שבידו, אם כן צריך לברר מדוע כתוב גם 'ורך הלבב'? הגמרא לא מסבירה את הכפילות. אומרים חכמי תימן הנז"ל כך, **ורך הלבב, זה שאין בידו לא תורה, ולא תשובה, ולא מעשים טובים.** דהיינו, שיש לו עבירות, אבל מצוות אין לו. תשובה אין לו, וגם לא מעשים טובים. אין לו מדות והנהגות טובות [...]:

דבריהם מתרצים בדרך אגב שאלה שעמדו עליה מפרשים רבים, מדוע הוא מתיירא כל כך מעבירות שבידו, הרי הוא יכול לחזור בתשובה? גם אם אדם מהרהר בתשובה, כבר מתקבלת תשובתו [...]. הרבה תשובות יש על שאלה זו, אבל לפי דבריהם השאלה מתורצת, כי אותו האדם אין לו תשובה. הדבר יתכן באופן שהוא התייאש מעצמו. הוא רואה שהוא כבר נכשל פעם ופעמיים, וכל פעם שהוא חוזר בתשובה, עדיין אח"כ הוא חוזר לסורו. נופל ושוב נופל, ולא מפסיק ליפול. הוא מרגיש "אבוד" בלי תקנה. הוא כבר מסרב לחזור בתשובה. התייאש ונשבר. זהו 'רך הלבב':

(מרן שליט"א בשערי יצחק וילך ה'תש"פ)